

СПІВВІДНОШЕННЯ ЛОКУС КОНТРОЛЮ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

О. С. Ковальчук

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
Дніпропетровськ, Україна
olenakovalchuk@gmail.com*

У статті обговорено співвідношення концепції локус контролю Дж. Роттера та феномена соціальної відповідальності особистості. Надано операціональне визначення соціальної відповідальності, що містить наступні компоненти: громадянську свідомість, законосвідомість, рефлексію наслідків своїх дій, моральну свідомість та альтруїзм. Розглянуто зв'язок факторів соціальної відповідальності особистості зі шкалами локус контролю. Констатовано, що корелятами феномена соціальної відповідальності є спрямованість особистості до інтернального локусу контролю (за методикою Дж. Роттера) у різних сферах буття. Загалом, портрет інтернальної соціально відповідальної особистості визначають такі характеристики, як активність у суспільному житті, патріотизм, етична поведінка, відповідальність за свої рішення, правопослушність, самодисципліна, точність, довіра та альтруїзм. Отримані результати доцільно застосовувати при розробці тренінгу для розвитку соціальної відповідальності особистості.

Ключові слова: соціальна відповідальність особистості, локус контролю, екстернальність-інтернальність, громадянська свідомість, законосвідомість, моральна свідомість, рефлексія наслідків своїх дій, альтруїзм.

CORRESPONDENCE OF LOCUS OF CONTROL WITH SOCIAL RESPONSIBILITY OF PERSONALITY

O. Kovalchuk

*Oles Honchar Dnipropetrovsk National university, Dnipropetrovsk, Ukraine
olenakovalchuk@gmail.com*

The research is aimed at defining the correspondence between Locus of Control and social responsibility of personality. The operational definition of social responsibility phenomenon is found. As a psychological construct social responsibility includes the following components: civil consciousness, law consciousness, awareness of the results of one's actions, moral consciousness, and altruism. The relation of social responsibility factors to Locus of Control scales in different life spheres is set. The social responsibility is proved to have correlations with internal Locus of control (by J. Rotter test). In general, the portrait of social responsible person can be described by such characteristics as activeness in public life, patriotism, ethical behavior, responsibility for his/her decisions, law obedience, self-discipline, precision, trustful and altruism. The research results can be used to design a training programme for development social responsibility of personality.

Key words: social responsibility, Locus of control, externality-internality, civil consciousness, law consciousness, moral consciousness, awareness of the results of one's actions, altruism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У 1966 році Джуліан Роттер створює шкалу внутрішнього та зовнішнього контролю (Internal-External Control Scale, 1966). Неординарний тест одразу привернув увагу науковців-дослідників різних галузей знань. Незважаючи на те, що з моменту появи методики видатного психолога пройшло майже п'ятдесят років, на сьогодні вона також лишається вельми актуальною. Згідно з наукометричною базою даних sciencedirect.com, на тест нараховується 357, 260 посилань, що свідчить про його популярність. І сам автор був довгожителем, рік тому у віці 97 років Джуліана Роттера не стало.

У науковій літературі поширено роботи, що присвячено дослідженню взаємозв'язку локус контролю з різними психологічними феноменами [6; 7; 11; 12; 19]: самооцінкою, свідомістю,

сприйняттям часу, відповідальністю, соціальною відповідальністю тощо. А також праці, спрямовані на адаптацію шкали внутрішнього та зовнішнього контролю у різних країнах [2; 13; 17].

Наше дослідження має за мету з'ясувати виявлення факторів соціальної відповідальності за дихотомією екстернальність-інтернальність локус контролю у різних сферах життя людини. Відповідно до мети поставлено наступні задачі:

- зробити аналіз наукових джерел, що описують зв'язок феномену соціальної відповідальності особистості та локус контролю;
- встановити зв'язок факторів соціальної відповідальності зі шкалами тесту «Локус контролю»;
- визначити прикладний аспект дослідження соціальної відповідальності особистості.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

За концепцією Дж. Роттера локус контролю має два полюси: екстернальний та інтернальний. Люди з інтернальним (внутрішнім) локус контролю (інтернали) схильні брати на себе відповідальність за події, що відбуваються в їх житті [20; 21]. І навпаки, приписування відповідальності зовнішнім обставинам, долі або випадку є характеристикою екстернального (зовнішнього) локус контролю, а людей, що підпадають під цю категорію, називають екстерналами. Наведені вище положення узгоджуються з поняттям спрямованості особистості. Спрямованість особистості – це одна з основних характеристик, що вказує, які ставлення людини до оточуючого середовища є домінуючими. Г. Костюк приділяв особливу увагу питанням розвитку особистісних характеристик та спрямованості індивіда. «Розкриваючи поняття про всебічно розвинену особистість, не можна обійтися без оцінки її якостей з погляду вимог суспільства, в якому вона живе і до участі в житті якого готується, з погляду цілей і перспектив розвитку нашого суспільства. Особливо це стосується тих рис особистості, які характеризують її спрямованість, тобто провідних її потреб, інтересів, поглядів, переконань, її ставлення до інших людей, до суспільства і самої себе» [5, 276]. М. Савчин визначає локус контролю як інтегральну рису індивіда, що пов'язує між собою почуття відповідальності, усвідомлення людиною сенсу її життя, готовність до активності, а також переживання, самоцінності та самоповагу [11].

У всесвітньовідомій роботі «Психологія відповідальності» зазначено [7], що соціальна відповідальність пов'язана як із виконавчими характеристиками особистості такими, як пунктуальність, точність, слухняність, так і з особистісно моральними якостями: чесність, справедливість, принциповість. У працях К. Муздибаєва інтернальність позитивно корелює з соціальною відповідальністю, з фактором G (за опитувальником Р. Кеттелла), з усвідомленням людиною сенсу та цілей життя. Таким чином, люди, які керуються почуттям обов'язку та моралі, виконують суспільні норми і усвідомлюють сенс життя, схильні брати на себе відповідальність.

П. Герш і К. Шибі, які застосовували Каліфорнійський психологічний опитувальник та список прикметників для опису особистості, встановили що інтернали мають високі бали за ступенем домінантності, толерантності, комунікабельності, розумової підготовленості, відповідальності, самоконтролю, прийняття свого «Я», добробуту, лагоди та компромісу. За списком прикметників інтернали описували себе, як пристосованих, послідовних, витривалих, здатних досягати своєї мети, впевнених у собі, захищених [17].

Перевірку локус контролю 16-факторним опитувальником Р. Кеттелла зроблено Дж. Бледсоєм та констатовано, що змінна локусу контролю значимо та позитивно корелює з десятьма факторами: емоційною стабільністю, моральною нормативністю, довірливістю, уявою, сердечністю, витонченістю, комунікабельністю та високою силою волі [16].

Низка авторів відзначають значущу позитивну кореляцію тривожності, схильності до депресії, догматизму, авторитаризму, макевіалізму з екстернальним локусом контролю [7; 19]. Отже, у більшості випадків екстерналам притаманні такі риси, як підозрливість, тривожність, депресивність, агресивність, конформність, догматизм, авторитарність, безпринциповість, цинізм, схильність обманювати. При інтерпретації тесту дослідники радять розглядати якості особистості у контексті її життєвого шляху, враховувати інші змінні: стать, вік, культурну детермінованість та особливості соціалізації людини [8; 9].

Оскільки соціальна відповідальність – це інтегральна полісистемна характеристика спеціаліста, то особливого значення набуває питання концептуалізації цього феномену у площині психологічного знання. Спираючись на роботи українських та закордонних дослідників соціальної відповідальності [1; 7; 11; 13; 15; 20; 21], отримано концептуальне визначення обговорюваного конструкту. А саме, у межах психології соціальна відповідальність інтерпретується як інтегральна генералізована характеристика особистості спеціаліста, яка є способом психологічної регуляції діяльності, що здійснюється свідомо та добровільно і проявляється у дотриманні норм та інтересів суспільства, законопослушності, моральній свідомості, громадянській позиції, добро-

совісності, сумлінності, етичній поведінці та самоконтролі [10]. Теоретичні результати було факторизовано та систематизовано у попередніх емпіричних дослідженнях, присвячених розробці психодіагностичного інструментарію та побудові апостеріорної моделі соціальної відповідальності [3; 18], що дозволило операціоналізувати зазначений феномен. Згідно апостеріорній п'ятифакторній моделі, соціальна відповідальність особистості містить п'ять компонентів: громадянську свідомість, законосвідомість, рефлексію наслідків своїх дій, моральну свідомість та альтруїзм.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Для реалізації поставленої мети обрано опитувальник «Шкала виміру соціальної відповідальності (SRS-37)» [3, 14] та методику «Локус контролю» Дж. Роттера [20] в адаптації Е. Ф. Бажина, Е. А. Голинкіної та А. М. Еткінда [2; 8; 9].

Емпіричне дослідження проводилось на контингенті українських студентів третього курсу (віком від 19–22 років, № = 207) Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», які навчались на спеціальностях різного інженерного спрямування.

Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою пакету статистичних програм IBM SPSS Statistics 20.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Аналіз результатів співвідношення між факторами соціальної відповідальності зі шкалами методики «Локус контролю» Дж. Роттера умовно поділено на три частини:

- 1) встановлення кореляцій між загальними показниками обох методик;
- 2) визначення зв'язку між соціальною відповідальністю та локус контролю у сфері досягнень та у сфері невдач;
- 3) дослідження зв'язку між соціальною відповідальністю та локус контролю у виробничих відносинах, в області сімейних відносин, а також у сфері міжособистісних відносин та у сфері здоров'я.

На першому етапі статистично значущий зв'язок отримано між загальним показником соціальної відповідальності та загальним показником локус контролю ($r=,224$, $p \leq 0,01$), між загальним показником локус контролю та громадянською свідомістю ($r=,166$, $p \leq 0,05$), між загальним показником локус контролю та рефлексією ($r=,212$, $p \leq 0,01$), між загальним показником локус контролю та моральною свідомістю ($r=,154$, $p \leq 0,05$), між загальним показником локус контролю та альтруїзмом ($r=,262$, $p \leq 0,01$).

Другий етап стосується співвідношення локус контролю у сфері досягнень і у сфері невдач та шести аспектів соціальної відповідальності. Так, статистично значущий зв'язок виявлено між шкалою локус контролю у сфері досягнень та громадянською свідомістю ($r=,158$, $p \leq 0,05$), локус контролю у сфері досягнень та альтруїзмом ($r=,162$, $p \leq 0,05$). Шкала локус контролю у сфері невдач статистично пов'язана з загальним показником соціальної відповідальності ($r=,234$, $p \leq 0,01$), з громадянською свідомістю ($r=,188$, $p \leq 0,01$), з рефлексією щодо наслідків своїх дій ($r=,231$, $p \leq 0,01$), з моральною свідомістю ($r=,142$, $p \leq 0,05$) та альтруїзмом ($r=,260$, $p \leq 0,01$).

Мета третього етапу – визначення зв'язків між факторами соціальної відповідальності та локус контролю у різних життєвих сферах: сім'ї, виробничих відносин, міжособистісних відносин, здоров'я. А саме, статистично значущі кореляції отримано між локус контролю у сімейних відносинах та загальним показником соціальної відповідальності ($r=159$, $p \leq 0,05$), між громадянською свідомістю ($r=163$, $p \leq 0,05$), між альтруїзмом ($r=160$, $p \leq 0,05$).

Що стосується шкали локус контролю у сфері виробничих відносин, то статистично значущі зв'язки констатовано з загальним показником соціальної відповідальності ($r=203$, $p \leq 0,01$), з громадянською свідомістю ($r=151$, $p \leq 0,05$), із законосвідомістю ($r=153$, $p \leq 0,05$) та рефлексією наслідків своїх дій ($r=231$, $p \leq 0,01$).

За шкалою локус контролю у сфері міжособистісних відносин показовими є зв'язки з фактором рефлексія щодо наслідків своїх дій ($r=151$, $p \leq 0,05$) та фактором альтруїзм ($r=180$, $p \leq 0,01$). Між всіма факторами соціальної відповідальності та шкалою локус контролю у сфері здоров'я значущих кореляцій визначено не було.

Результати дослідження зв'язку між показниками соціальної відповідальності та шкалами локусу контролю представлено у таблиці 1.

*Результати дослідження зв'язку між шкалами
соціальної відповідальності та локусом контролю*

Шкали соціальної відповідальності	Загальний локус контролю	Локус досягнень	Локус невдач	Локус сім'я	Локус виробничі відносини	Локус Міжособистісні відносини	Локус Здоров'я
Громадянська свідомість	0,166*	0,158*	0,188**	0,163*	0,151*	0,105	0,064
	p=0,017	p=0,023	p=0,007	p=0,019	p=0,030	p=0,135	p=0,361
Законосвідомість	0,068	0,028	0,075	0,091	0,153*	0,067	0,023
	p=0,328	p=0,691	p=0,281	p=0,194	p=0,029	p=0,337	p=0,740
Рефлексія наслідків своїх дій	0,212**	0,098	0,231**	0,101	0,231**	0,151*	0,044
	p=0,002	p=0,161	p=0,001	p=0,149	p=0,001	p=0,031	p=0,533
Моральна свідомість	0,154*	0,06	0,142*	0,074	0,094	-0,008	-0,011
	p=0,027	p=0,394	p=0,041	p=0,291	p=0,178	p=0,911	p=0,876
Альтруїзм	0,262**	0,162*	0,260**	0,160*	0,123	0,180**	0,087
	p=0,000	p=0,02	p=0,000	p=0,021	p=0,078	p=0,01	p=0,215
Соціальна відповідальність- Загальний показник	0,224**	0,165	0,234**	0,159*	0,203**	0,134	0,057
	p=0,001	p=0,053	p=0,001	p=0,022	p=0,003	p=0,055	p=0,414

Примітка: * – статистично значущий зв'язок на рівні $p \leq 0,05$

** – статистично значущий зв'язок на рівні $p \leq 0,01$

Наші результати підтвердили роботу з перевірки конструктивної валідності опитувальника «Шкала виміру соціальної відповідальності (SRS-37)» проведено у 2008-2012 рр [4]. Локус контролю як один із проявів спрямованості особистості було обрано в якості незалежного критерію та релевантного конструкту до феномену соціальної відповідальності. Проте, досліджено співвідношення між шести факторами соціальної відповідальності та тільки 3 шкалами методики локус контролю: загальним показником, локус контролю у сфері досягнень та локус контролю у сфері невдач. Статистично значущі кореляційні зв'язки попереднього дослідження та запропонованого у даній статті повністю відтворено, окрім загального показника соціальної відповідальності та локус контролю у сфері досягнень. Також продемонстровано відсутність кореляції між фактором законосвідомість, що вже було прослідковано у попередніх дослідженнях зв'язку між показниками методики SRS-37 та експертною оцінкою особистості [4].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи та узагальнюючи результати емпіричного дослідження, зробимо наступні висновки:

1. За результатами аналізу наукової літератури надано операціональне визначення феномена соціальної відповідальності та встановлено його зв'язок зі спрямованістю особистості до інтернального локусу контролю.

2. Констатовано, що загальний показник соціальної відповідальності позитивно корелює з загальним показником інтернального локусу контролю, що демонструє здатність людини відчувати відповідальність за події, що відбуваються в її житті в цілому, та керувати ними.

3. Значущі зв'язки локусу контролю у сфері досягнень та у сфері невдач із загальним показником соціальної відповідальності, громадянською свідомістю, рефлексією наслідків своїх дій, моральною свідомістю, альтруїзмом вказують на цілеспрямованість, здатність людини контролювати свої емоції та поведінку, наполегливість, точність, ділову спрямованість, відповідальність за свою успішність та позитивні події життя. І навпаки, схильність звинувачувати себе, шукати причину у своїх діях, словах та вчинках за негативні події та ситуації.

Співвідношення факторів соціальної відповідальності зі шкалами локус контролю у різних життєвих сферах: сімейній, виробничій та міжособистісній свідчить про готовність людини дотримуватись обіцянок і вміти відповідати за свої рішення, проявляти активність у суспільному житті, мати свою громадянську позицію, діяти відповідно законів та норм, поважати інтереси інших людей, поводитись етично, бути морально та усвідомлювати наслідки кожної своєї дії. Зазначено відсутність зв'язку між локус контролю у сфері здоров'я та соціальною відповідальністю особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г.О. Балл. – Житомир : Рута ; Волинь, 2008. – 232 с.
2. Бажин Е. Ф. Метод исследования субъективного контроля / Бажин Е. Ф., Голынкина Е. А., Эткинд А. М. // Психологический журнал. – 1984. – Т. 5. – № 3. – С. 152–162.
3. Ковальчук О. С. Розробка опитувальника для виміру соціальної відповідальності інженера / О. С. Ковальчук, Ю. В. Проскура // Актуальні проблеми психології. – Т. 1 : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія : зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. : С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – К. : Вид-во «А.С.К.», 2010. – Ч. 25/26. – С. 282–288.
4. Ковальчук О. С. Психологічні умови в технічних університетах формування соціальної відповідальності майбутніх інженерів : автореф. канд. психол. наук : 19.00.10 / О. С. Ковальчук. – К, 2012. – 21 с.
5. Костюк Г. С. Принцип развития в психологии / Г. С. Костюк // Методологические и теоретические проблемы психологии / Под ред. Е. В. Шороховой. – М. : Наука, 1969. – С. 118–152.
6. Малинаускас Р. К. Динамика социальной ответственности студентов педвузов [Электронный ресурс] / Р.К. Малинаускас. – 2003. – С. 135–138. – Режим доступа : http://ecsocman.hse.ru/data/342/829/1219/018-MALINAUSKAS_R.K.pdf
7. Муздыбаев К. Психология ответственности / К. Муздыбаев. – Л. : Наука, 1983. – 240 с.
8. Психологические тесты : в 2 т. / под ред. А. А. Карелина – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – Т. 1. – 321 с.
9. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методы и тесты / Д. Я. Райгородский. – Самара : БАХРАМ, 1998. – 672 с.
10. Розанова В. А. Психология управления : учеб. пособие / В. А. Розанова. – М. : Бизнес-школа Интел-Синтез, 2000. – 384 с.
11. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: монографія / М. В. Савчин. – Івано-Франк. : Місто НВ, 2008. – 280 с.
12. Сагань І. А. Теоретичний аналіз поняття соціальної відповідальності / І. А. Сагань // Актуальні проблеми психології. Т. 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. Ч. 19 / За ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – К. : Наук. світ, 2007. – С. 134–139.
13. Сахарова В. Г. Ответственность как личностный фактор и возможности ее диагностики : дис. канд. психол. наук : 19.00.01 / Сахарова В. Г. – М., 2003. – 160 с.
14. Augustinienė A., Kovalchuk O. (2012) Developing a Psychodiagnostic Tool for Measuring Social Responsibility / LYČIŲ LYGIŲ GALIMYBIŲ ĮTVIRTINIMO VISUOMENĖJE SOCIOKULTŪRINIAI ASPEKTAI. Mokslinių straipsnių rinkinys (Впровадження гендерних підходів до консолідації суспільства соціально-культурні аспекти: Збірник наукових статей). – Leidykla «Technologija», K. Donelaičio g. 73, 44029 Kaunas, 2012. – С. 45–54.
15. Berkowitz, L., Lutterman, K. (1968) The traditionally socially responsible personality. *Public Opinion Quarterly*, 1969-1985.
16. Bledsoe, J. C. (1979) Personality characteristics differentiating internal and external college women. *Journal of Psychology*, 103.
17. Hersch, P. D. , Scheibe, K. E. (1967) Reliability and validity of internal external control as a personality dimension. *Journal of Consulting Psychology*, 31, 609-613.
18. Kovalchuk, O. (2010) Model of Engineer's Social Responsibility. 5th International Conference on Interdisciplinary Social Sciences Humanities (London, UK, 2–5 August 2010). University of Cambridge, Cambridge, UK. Access mode : <http://2010.thesocialsciences.com/sessions/index.html>.
19. Lefcourt, H. M. (2014) *Locus of Control: Current Trends in Theory and Research*. Psychology Press, N.Y.
20. Rotter, J. B. (1966) Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, Vol. 80, 128.

21. Rotter, J. B., Mulry, R. C. (1965) Internal versus external control of reinforcement and decision time. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2, 598–604.

REFERENCES

1. Ball, G.O. (2008) Oriientyry suchasnoho gumanizmu (v suspil'nij, osvithij, psihologichnij sferah). Zhytomyr : Ruta ; Volyn'.
2. Bazhin, E. F., Golyunkina, E. A., Jetkind, A. M. (1984) Metod issledovanija sub'ektivnogo kontrolja. *Psihologicheskij zhurnal*, T. 5., No 3, 152-162.
3. Koval'chuk, O. S. , Proskura, Ju. V. (2010) Rozrobka opytuval'nyka dlja vymiru social'noi' vidpovidal'nosti inzhenera. Aktual'ni problemy psihologii', T. 1 : Organizacijna psihologija. Ekonomichna psihologija. Social'na psihologija : zbirka naukovyh prac' Instytutu psihologii' im. G. S. Kostjuka NAPN Ukraïny. Za redakcijeju S. D. Maksymenka, L. M. Karamushky. Kyi'v : Vydavnyctvo «A.S.K.», 25/26, 282–288.
4. Koval'chuk, O. S. (2012) Psihologichni umovy v tehnychnyh universytetah formuvannja social'noi' vidpovidal'nosti majbutnih inzheneriv: avtoreferat kand. psihol. nauk : 19.00.10. Kyi'v.
5. Kostjuk, G. S. (1969) Princip razvitija v psihologii. Metodologiches-kie i teoreticheskie problemy psihologii. Moskva : Nauka, 118–152.
6. Malinauskas, R. K. (2003) Dinamika social'noj otvetstvennosti studentov pedvuzov, 135–138. Access mode : http://ecsocman.hse.ru/data/342/829/1219/018-MALINAUSKAS_R.K.pdf
7. Muzdybaev, K. (1983) Psihologija otvetstvennosti. Leningrad : Nauka.
8. Psihologicheskie testy: v 2 t. T. 1. Pod. redakciej A. A. Karelina (2003) Moskva : Gumanitarnyj izdatel'skij centr VLADOS.
9. Rajgorodskij, D. Ja. (1998) Prakticheskaja psihodiagnostika. Metody i testy. Samara : BAHRAM.
10. Rozanova, V. A. (2000) Psihologija upravlenija. Moskva : Biznes-shkola Intel-Sintez.
11. Savchyn, M. V. (2008) Psihologija vidpovidal'noi' povedinky: monografija Ivano-Frankivs'k : Misto NV.
12. Sagan', I. A. (2007) Teoretichnyj analiz ponjattja social'noi' vidpovidal'nosti. Aktual'ni problemy psihologii', T. 1 : Organizacijna psihologija. Ekonomichna psihologija. Social'na psihologija, Ch. 19. Za redakcijeju S. D. Maksymenka, L. M. Karamushky, Kyi'v: Naukovyj svit, 134–139.
13. Saharova, V. G. (2003) Otvetstvennost' kak lichnostnyj faktor i vozmozhnosti ee diagnostiki: disertacija kandidata psihologicheskikh nauk: 19.00.01. Moskva.
14. Augustinienė, A., Kovalchuk, O. (2012) Developing a Psychodiagnostic Tool for Measuring Social Responsibility / LYČIŲ LYGIŲ GALIMYBIŲ ĮTVIRTINIMO VISUOMENĖJE SOCIOKULTŪRINIAI ASPEKTAI. Mokslinių straipsnių rinkinys (Vpovadzhennja gendernyh pidhodiv do konsolidacij' suspil'stva social'no-kul'turni aspekty: Zbirnyk naukovyh statej). Leidykla „Technologija“, K. Donelaičio g. 73, 44029 Kaunas, 45–54.
15. Berkowitz, L., Lutterman, K. (1968) The traditionally socially responsible personality. *Public Opinion Quarterly*, 1969-1985.
16. Bledsoe, J. C. (1979) Personality characteristics differentiating internal and external college women. *Journal of Psychology*, 103.
17. Hersch, P. D. , Scheibe, K. E. (1967) Reliability and validity of internal external control as a personality dimension. *Journal of Consulting Psychology*, 31, 609-613.
18. Kovalchuk, O. (2010) Model of Engineer's Social Responsibility. 5th International Conference on Interdisciplinary Social Sciences Humanities (London, UK, 2–5 August 2010). University of Cambridge, Cambridge, UK. Access mode : <http://2010.thesocialsciences.com/sessions/index.html>.
19. Lefcourt, H. M. (2014) Locus of Control : Current Trends in Theory and Research. Psychology Press, N.Y.
20. Rotter, J. B. (1966) Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, Vol. 80, 128.
21. Rotter, J. B., Mulry, R. C. (1965) Internal versus external control of reinforcement and decision time. *Journal of Personality and Social Psychology*, 2, 598–604.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2014 р.